

ბგერათა ცვალება ენის ისტორიული განვითარების პროცესში და ორთოგრაფია

მწერლობის მქონე ერის ენის ბგერათა ცვალება ისტორიულად ჩვეულებრივ ისე ხდება, რომ ერთხელ შემოღებული ორთოგრაფია ვერ ასწრებს, ფეხი აუბას ენაში მომხდარ ბგერათა ცვალებას და ეს ცვალება ყოველთვის დროულად და სათანადოდ ასახოს წერილობით ძეგლებში. ამის გამო ჩვეულებრივია დაცილება წერასა და გამოთქმას შორის ისეთ ენაშიც კი, როგორიცაა ძველი ქართული, რომელსაც ჩინებული ანბანი მოეპოვება, სადაც თითქმის ყოველ ასოს თავისი გამოთქმა შეეფერება და თითქმის ყოველ ბგერას თავისი საკუთარი ნიშანი აქვს¹ საზოგადოდ წერა უფრო კონსერვატიულია, ვიდრე ბგერათა სისტემა.

1

ძველის-ძველად, V—VI საუკუნეებში, ქართულ სალიტერატურო ანბანში მერვე ადგილას იჯდა ასო, რომელიც მაშინ **ⴁ** ნიშნით გამოიხატებოდა, რომლის მხედრული შესატყვისად გვიან შემუშავდა **ⴂ** ასო. ამ ასოს ბგერითი მნიშვნელობა თავდაპირველად იყო **ეა** (ძველი ქართული წერით **ⴁ**), რომელიც აღნიშნული ასოს ნაცვლად ხშირად გვხვდება, იგი იხმარებოდა გარკვეულ შემთხვევებში, სხვათა შორის საზოგადო სახელთა სახელობით ბრუნვაში, სადაც ბრუნვის ნიშანია **ა**, მიღებული ი-საგან რედუქციის შედეგად. ეს **ა** შედის **ⴂ** ასოში, რომელიც **ეა**-დ დაიშლება. მაგ., მზე = მზეა, მთოვარე = მთოვარეა, სახე = სახეა და მისთ.

ძველი სალიტერატურო ქართულის განვითარების პროცესში ე-ზე ფუძე-გათავებულ სახელებს უფრო ადრე დაეკარგათ ბრუნვის ნიშანი სახელობითში, ვიდრე სხვა ხმოვნით ფუძე-გათავებულებს: მზეა > მზე. მთოვარეა > მთოვარე, სახეა > სახე და მისთ.. ამიტომ ამ გზით მიღებული ფორმები (მზე, მთოვარე, სახე და მისთ.) განვითარების შემდგომ საფეხურზე ფუძეც იყო და სახელობითი ბრუნვის ფორმაც. მაგრამ ეს ცვალება ენაში მოხდა, წერა კი რამდენადმე ჩამოჰრჩა ენის განვითარებას. რაკი ძველად ე-ზე ფუძე-გათავებულ საზოგადო სახელებს სახელობითში **ⴂ** მოუდიოდათ, ამ ბრუნვაში ტრადიციით **ⴂ** მაინც დარჩა, თუმცა მისი გამოთქმა უკვე არა **ეა** იყო, არამედ ე. ეს მოვლენა კარგად დადასტურებულია

¹ აქ ნახმარი „თითქმის“ თანამედროვე ქართული ანბანისათვის ზედმეტია, რადგანაც დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში ასო და ბგერა კარგად ემთხვევა ერთმანეთს.

IX—X ს.-თა ძეგლებში, სადაც ზ ნიშნის ხმარება ე ბგერის მნიშვნელობით სხვა შემთხვევებშიც გვხვდება, მაგ., საკუთარ სახელთა სახელობითსა, მოთხრობითსა და წოდებითში. მაგ., ადიშის 897 წლის სახარებაში სწერია: „ბრძანა მოსე“ (მათ. 9,14), მაგრამ აქ ზ უთუოდ ე-ს უდრის („ბრძანა მოსე“), რადგანაც

#14

ამ შემთხვევაში „მოსე“ მოთხრობით ბრუნვაში იგულისხმება, სადაც ე არის საჭირო („ბრძანა მოსე“, ე. ი., დღევანდელი ქართულით, „ბრძანა მოსემ“). სხვაგვარად მისი წაკითხვა შეუძლებელია. მაშასადამე, ზ ამ შემთხვევაში უდრის ე-ს.

მოსე-ს მსგავსი საკუთარი სახელია ქრისტე. მისი ფუძეც ე-თი ბოლოვდება. მასაც სახელობითსა და წოდებითში ე უნდა და არა ზ. ნელად მოპოვებულ იქნა სარკოფაგი (ბოლნისის რაიონში, სოფელ ბალიჭში), რომელიც უნიკალური ძეგლია [1]. ამ ქვასამარხის სარკველზე იკითხება რელიეფურად გამოყვანილი დიდი ასოებით მოკლე წარწერა:

დესეს სოი ქზ მოიკსენე

ან

იესე სსოი ქზ მოიკსენე

სარკოფაგის სარკმელზე შემოკლებულად ამოკვეთილ სიტყვებს თუ გავხსნით, იქნება:

დესეს სული ქრისტე მოიკსენე

ან

იესე სახლისუფალი ქრისტე მოიხსენე [2]

როგორ წავიკითხოთ ქრისტე? ქრისტედ-დ? — არავითარ შემთხვევაში; ეს სახელი აქ წოდებით ბრუნვაში დგას და უთუოდ ე არის საჭირო და არა ემ. ამიტომ წარწერის ორი უკანასკნელი სიტყვა ასე უნდა წავიკითხოთ:

ქრისტე, მოიკსენე:

მაშასადამე, სარკოფაგზე ამოკვეთილია ზ, რომელიც ძველისძველად ემ იყო და რომელიც შემდეგში ე-ს გაუტოლდა.

ერთი ადგილი მათეს სახარებიდან (5, 37) ძველ ხელნაწერებში განსხვავებულად იკითხება; ჯრუჭისა (936 წ.) და პარხლისაში (973 წ.) ასე: „იყავნ სიტყუად თქუენი ჰჳ ჰჳ და არაჲ არა“, ხოლო ადიშისაში ასე: „იყავნ სიტყუად თქუენი: ჰჳ, ჰე და არაჲ არა“ [3]. გამოცემაში კი დაიბეჭდა ასე: „იყავნ სიტყუად თქუენი ჰე, ჰე და არა, არა“, რაც შეცდომაა, ტექსტი უნდა დაბეჭდილიყო ისე, როგორც ადიშის ხელნაწერშია და მძიმეები არ იყო საჭირო; „იყავნ სიტყუად“ თქვენი ჰჳ ჰე და არაჲ არა“. აგრე იკითხება ეს წინადადება უფრო ადრინდელ ხანმეტ ტექსტშიც, რომელიც ივანე ჯავახიშვილმა პალიმფსესტიდან ამოიკითხა: „ხიყავნ სიტყუად თქუენი ჰჳ ჰე და არაჲ არა“ [4]. ასეთი ორთოგრაფიით დადასტურების ნაწილაკი (ჰე) და უარყოფისა (არა) სახელის ფუნქციით ნახმარი სიტყვებია; მათ პაროლად სახელობითი ბრუნვის ფორმა აქვთ (ქვემდებარეებია), მეორედ კი — წრფელობითისა (შედგენილი შემასმენლის ნაწილებია; ეს ბრუნვა უნიშნოა) და ამას ნიშნავს: „თქუენი ჰჳ იყოს ჰე, თქუენი არაჲ იყოს არა“. მაშასადამე, ადიშის სახარებას ამ შემთხვევაში ტრადიციით შემოუნახავს ძველი ორთოგრაფია და მისი ჰჳ აქ (თუ არაჲ-ს მიხედვით ვიმსჯელებთ) თითქო ჰედ-ს უდრის. ვამბობთ „თითქო“, რადგანაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, „ბრძანა მოსწ“ წინადადებაში ნახმარი ჳ ასო ეჲ-ს კი არ უდრიდა, არამედ გამოითქმოდა, როგორც **ი**.

პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის ტიპიკონში (1083 წ.) დადასტურების ნაწილაკი ჰე ორჯერ არის ნახმარი, თანაც განსხვავებული ორთოგრაფიით: პირველად ჰე („ჰე ნანდვლვე 1, 4), მეორედ კი ჰჳ (ჰჳ, ჩემიცა არ მცირედი აქუნდა საფასე “ 2, 16). ცხადია, რომ ისინი გამოთქმით ერთი და იგივეა; ჰჳ უდრის ჰე-ს.

ძველი ქართული ასოებით ნაწერ წიგნებსა და სხვა დოკუმენტებში ჳ ნიშნის ხმარება დარჩა, და XII—XIII საუკუნიდან იგი დამკვიდრდა ე-ს გადმოსაცემად

#15

უე ჯგუფში; მაგალითად: გუელი, ძუელი, წუერი და მისთ., როგორც წესი, იწერება ასე: გუჭლი, ძუჭლი, წუჭრი და მისთ. (მოგეყავს მხედრული ტრანსკრიპციით). მხედრულ წერაში, რომელიც XI საუკუნეში გამოეყო ნუსხა-ხუცურს, უკუაგდეს ჳ ასოს წერა, მაგრამ მე-18 საუკუნეში კვლავ აღადგინეს იგი, სიტყვების უე ჯგუფში სახმარებლად (ჩუჭნი, თქუჭნი და მისთ.). მისმა ხმარებამ მხედრულად დაწერილსა თუ დაბეჭდილ წიგნებში გასტანა XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე, ვიდრე ილია ჭავჭავაძე არ ჩაერია ქართული ორთოგრაფიის საკითხებში და ეს ასო არ განიდევნა ხმარებიდან.

ძველად გვქონდა ანბანში სხვა ასო, რომლის მხედრული სახე ჯ არის. იგი გადმოგვცემს ხორხისმიერ ბგერას, რომელიც დღევანდელ სალიტერატურო ენაში აღარ გვაქვს, მაგრამ გადარჩა მთის ქართულ კილოებში (ფშაურში, ხევსურულში, ჩადმა-თუშურში, მთიულურ-გუდამაყრულში, მოხეურში) და აქა-იქ აღმოს. საქ-ართველოს კუთხეებში, მაგ., ქიზიყში. იგი კარგად შენახულია აგრეთვე სვანურში.

„ვეფხის ტყაოსნის“ ტექსტი პოპულარულ გამოცემებში იმგვარად იბეჭდება, რომ ეს ასო სულ ამოგდებულია და შეცვლილია **ხ**-თი: ხელმწიფე, ხამს, მუხლი, ხმა და სხვა. მაგრამ სამეცნიერო გამოცემებში აუცილებელია მისი აღდგენა. მაშინ, სხვათა შორის, სხვადასხვაგვარად დაიბეჭდება ორი სიტყვა, რომლებიც ძველად სხვადასხვანაირად გამოითქმოდა და იწერებოდა: „ველი“ და „ხელი“, რომელთაც მნიშვნელობაც სხვადასხვა აქვთ (ველი — ზედა კიდური, ხელი — გადარეული). უნდა აღდგენილ იქნეს იმიტომ, რომ მეთორმეტე საუკუნეში ჯ ბგერა მკვიდრი იყო სალიტერატურო ენაში და მისი ხმარება ისევე აუცილებელი იყო, როგორც დღევანდელი ქართულისთვის ყ და ღ. წ და ჭ და სხვ.

ამიტომ დასაანანია, რომ 1956 წ. გამოცემულს ვრცელ „ვეფხის ტყაოსანში“, რომელიც 1671 წ. გადაწერილი ხელნაწერის მიხედვით არის შესრულებული (გამოსცა ს. ყუბანეიშვილმა) და აგრეთვე „ვეფხის ტყაოსნის“ ხელნაწერთა ვარიანტების ოთხსავე ნაკვეთში, რომლებიც შ. რუსთველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა შეადგინა და გამოსცა (1960—1963 წწ.), ხელნაწერების ორთოგრაფიას კი არ გაუწიეს ანგარიში, არამედ დღევანდელი ორთოგრაფია გაატარეს და **წარების** ნაცვლად ყველგან **ხანები** დაბეჭდეს. ამიტომ ეს გამოცემები არას გვეუბნება წარის ხმარებისა და მისი ხანთან აღრევის ისტორიისათვის.

2

მსგავსი მოვლენები სხვა ენებიდანაც არის ცნობილი. მაგალითად, ძველ სომხურ სალიტერატურო ენაში (გრაბარში) არ იყო ბგერა, რომელიც ქართულად ღ ასოთი გამოიხატება. სამაგიეროდ იყო ორი ლ, რომელთაგანაც ერთ (Հ) „მაგარი“ იყო, მეორე კი (Լ) — „ლბილი“ — ამათგან მაგარი ლ შემდეგში ღ-დ იქცა, წერა კი დარჩა ძველი და „მაგარი“ ლ-ს ნიშანზე გადავიდა ახალი ღ ბგერის გამოთქმა. ვინც გრაბარის ასოების გამოთქმის საკითხში გარკვეული არ არის, Հ-ნიშნიან სიტყვებს დღევანდელი გამოთქმის მიხედვით კითხულობს, როგორიცაა, შაზ., კაცის სახელები: ელიშე, ლაზარ, ლუკას, ელიაზარ და მისთ., რომლებიც მის გამოთქმაში არის (შესაბამისად): ელიშე, ლაზარ, ლუკას, ელიაზარ და მისთ. როდესაც მაგარი ლ ჯერ კიდევ ლ იყო, მაშინ სომხურიდან ქართულში შემოვიდა **ალქატი**. რომელიც „**ლატაკს**“ ნიშნავს, ეს სიტყვა „ვეფხის ტყაოსანშიც“ გვხვდება სახელის ფორმითაც და მისგან ნაწარმოები ზმნის ფორმითაც:

მოიღეს ძღუენი უსახო ფრიდონის არ-ალქატისა (1465)

მისთვის ხელმან გამოჴრილმან ლხინი ჩემი ვაალქატე (251).

მაგრამ ამ სიტყვას სომხები კაი ხანია **ალქატ**-ად გამოთქვამენ და, საზოგადოდ, „მაგარ“ **ლ** ასოს **ღ** ბგერად აღიქვამენ ძველის-ძველ სომხურ წიგნებსა და წარწერებშიც. ეს შეცდომა, ე. ი. თანამედროვე სომხური გამოთქმის გადატანა ძველს წერილობითს ძეგლებში, ზოგჯერ მეცნიერებსაც მოსდის. მაგ., კორივნის „ვარქ მაშტოცი“ („მაშტოცის ცხოვრების“) წიგნის საკუთარი სახელები **არხვალ** და **არძივლ** ამ წიგნის რუსულად მთარგმნელებს სუმბატთანსა და მელიქ-ოჰანჯანიანს **არხვალად** და **არციულ**-ად წაუკითხავთ ლა რუსულ თარგმანში **Арцах**-ად და **Арцах**-ად გადაუღიათ [5].

სომხებს დღეს ორი სალიტერატურო ენა აქვთ: აღმოსავლური და დასავლური. აღმოსავლური სომხური შემუშავდა ერევან-თბილისში მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე. ძირითადად აირარატულ კილოზე დაყრდნობით, დასავლურს კი უფრო ძველი ტრადიციები აქვს და იგი ეყრდნობა კონსტანტინოპოლში მცხოვრებ სომეხთა მეტყველებას. ეს კონსტანტინოპოლის (სტამბოლის) სომხები გამოსულნი არიან ისტორიული სომხეთის სამხრეთ-დასავლური კილოებიდან, რომლებიც I მსოლიო ომამდე ოსმალეთის ფარგლებში იყო მოქცეული. ამ კილოებში ძველად საკვირველი გარდატეხა მოხდა ბგერით სისტემაში: გარკვეული ჯგუფის საპირისპირო მჟდერი და ყრუ თანხმოვნები ერთმანეთს შეენაცვლნენ: ყრუები გამჟღერდნენ, მჟდერები დაყრუვდნენ. მაგალითებით რომ ვთქვათ: **კ, ტ, პ** იქცა **გ, დ, ზ**-დ (შესაბამისად) და პირუკუ, **გ, დ, ზ** გახდა **კ, ტ, პ**. ჩრდილო-აღმოსავლურ კილოებში კი, რომელთა ნაწილი ქართული ენის სამხრული კილოების მოსაზღვრე იყო, ასეთი ბგერათა ცვლილება არ მომხდარა და ძველი ვითარება დარჩა. ამიტომ ახალმა აღმოსავლურმა სომხურმა განაგრძო გრაზარის ტრადიციები მეტყველებაშიც და წერაშიც, დასავლურმა კი — მარტო წერაში. დასავლელი სომხები, რომლებიც კონსტანტინოპოლს გარდა, გაფანტულნი არიან სხვადასხვა ადგილას და მწერლობას მისდევენ (მაგ., მათ მხითარაანთ ძმობა აქვთ ვენეციასა და ვენაში), იმავე ანბანს ხმარობენ, რასაც აღმოსავლელები (მაგ., სომხეთის სსრ-ში), მაგრამ ზოგ ასოს ძველთაგან ნაანდერძევ სომხურ სიტყვებში ისინი სხვაგვარად გამოთქვამენ, თანახმად იმ ბგერათცვალებისა, რომელიც მოხდა სომხური ენის სამხრეთ-დასავლურ კილოებში. ამიტომ ორსავე ახალ სალიტერატურო სომხურში რომელიმე სიტყვა შეიძლება ერთნაირად იწერებოდეს, მაგრამ სხვადასხვაგვარად გამოითქმოდეს.

ასეთია, მაგალითად, სახელი *Γαβριელ* რომელიც ერთნაირად იწერება აღმ. სომხურშიც და დასავლურშიც, მაგრამ გამოითქმის სხვადასხვანაირად: აღმოსავლურში **კარაპეტ**-ად, დასავლურში კი **გარაბედ**-ად. სამაგიეროდ, ინდოსტანში ნელად წარმოქმნილი სახელმწიფოს სახელი ორივე სალიტერატურო ენით სხვადასხვანაირად დაიწერება: აღმოსავლურზე **ბანგლადეშ**, დასავლურზე კი **პანკლატეშ**, მაგრამ **პანკლატეშ** გამოითქმით იგივე **ბანგლადეშ** იქნება, რადგანაც სომხური **პ,ტ,კ** კასოებს დასავლელი სომხები აღიქვამენ როგორც **ბ, დ, გ**-ს.

განთქმული სომეხი მოჭადრაკის ექსჩემპიონის ტიგრანის გვარი *Պետրոսյան* აღმოსავლური სომხური წერითაც და გამოითქმითაც **პეტროსიან**-ი არის. დასავლური სომხური წერა იგივეა, მაგრამ გამოთქმა სხვაა: **ბედროსიან**.

ბიზანტიის კეისარმა კონსტანტინე მონომახმა მოასერხა, რომ სომხეთის სამეფო დაემხო, უკანასკნელი მეფე გაგიკ II საბერძნეთში გაეწვია და სატახტო ქალაქი ანისი ხელში ჩაეგდო (1046 წ.), რასაც სომხეთის შინაურმა აშლილობამ

#17

შეუწყო ხელი. ისტორიკოსი ამბობს, რომ ბიზანტიის მხედართმთავარს ანისის გასაღები ვედროს კათალიკოსმა გადასცაო [6], ცხადია, რომ **ვედროს** — ეს არის ბერძნულად დაწერილი **ბედროს**, რომელიც ამჟღავნებს ამ სახელის დასავლურ გამოთქმას. მაშასადამე ბერძნული ასოებით დაწერილი **ვედროს** დასავლური სომხურის **ბედროს** არის, რაც აღმოსავლური სომხურის მიხედვით **პეტროს** იქნება.

3

ბერძნულ ენაში დიდი ცვალება მოხდა ბერათა სისტემის გარდაქმნის გამო ამ ენის განვითარების პროცესში. ცვალება შეეხო ხმოვნებსაც და თანხმოვნებსაც (ამ წერილში მხოლოდ ხმოვნების ცვალებას ვეხებით). მაგრამ ეს ცვალება ნელ-ნელა ხდებოდა და ერთი თაობისათვის შეუმჩნეველი რჩებოდა, წერაში კი ძველად შემოღებულ წესებს მისდევდნენ და ბგერა-შეცვლილი სიტყვები ძველებური ორთოგრაფიით გამოჰყავდათ. ბგერა შეიცვალა, ასო კი არა. ამის გამო მოგვიანო ძეგლების ენაში გარკვეულ ასოებსა და ასოთა ჯგუფებს სხვა გამოთქმა მიეკუთვნა, ვიდრე მათ ჰქონდათ. მაგ., წინათ, ძველ ბერძნულში, 1 ასო წინამავალ ხმოვნებთან დიფთონგს ქმნიდა: **αι, ει, οι** და ამ ჯგუფის გამოთქმა იყო, **აი, ეი, ოი** (შესაბამისად.), შემდგომი ხანის ბერძნულში, ბიზანტიურში, მათ დაკარგეს დიფთონგის ხასიათი და ე, ი, ო ხმოვნების გამოხატვა დაეკისრათ. თუ წინათ **και** („და“ კავშ.), **εις** („ში“ თანდ) და **οικος** („სახლი“) ასე იკითხებოდა (შესაბამისად): **კაი, ეის, ოიკოს**, შემდეგ მათ ასე კითხულობდნენ: **კე, ის, იკოს**.

ამას გარდა, ბერძნული ანბანის მერვე ასო **η (ე)** გამოთქმაში **ი**-დ იქცა და, თუ ამ ასოს სახელი წინათ **ეტა** იყო, შემდეგ მას **იტა**-ს ეძახდნენ. ბერძნულ ბიბლიაში, რომელიც ალექსანდრიელის სახელით არის ცნობილი (Codex Alexandrinus) და რომელსაც V საუკუნის ნახევრით ან ბოლოთი ათარიღებენ, უკვე აღრევა ყოფილა (α და ε-სი, ει და ι-სი, η და ι-სი და სხვ.).

ამას დაერთო კიდევ, რომ **υ** ხმოვანი, რომელიც თანხმოვნის წინ ან თანხმოვნებს შორის დავიწროებული **უ** იყო (გერმ. **ü**). შემდეგ კიდევ უფრო დავიწროვდა და **ი**-დ იქცა ამიტომ **ი** ბგერის გამოსახატავად წარმოიშვა რამდენიმე ვარიანტი: **ι, η, υ, ει, οι** მაგ., ძველის-ძველად **συνιδικ** სუინედისის იყო, შემდეგ კი სინიდისის გახდა, რამაც ქართულში ჯერ სუინდისი მოგვცა და შემდეგ სვინდისი, სინდისი. ასეთ ვითარებაში ადვილი იყო, რომ სიტყვების დაწერაში შეცდომები მოსვლოდათ, და მოსდიოდათ კიდევ. კლასიკური ბერძნული ორთოგრაფიით წერა ყოველთვის არ ხერხდებოდა და ყველას არ ემარჯვებოდა და აღნიშნულ ვარიანტთაგან ერთის დაწერა მეორის ნაცვლად ჩვეულებრივი იყო.

როგორც ვთქვით, ბიზანტიურ ბერძნულში **ი** ბგერა შეიძლებოდა გადმოცემულიყო ერთი ნიშნითაც (**ι, η, υ**) და ორითაც (**ει, οι**). ამიტომ არ არის გასაკვირველი, რომ მცირე განათლების მწერლებს ისინი ერეოდა ერთმანეთში და ხშირად ერთი ნიშნის ნაცვლად მეორეს წერდნენ . ამ ორთოგრაფიული აღრევის ნიადაგზე შეიძლება კაცს ტექსტის წაკითხვა-გაგებაში შეცდომა მოუვიდეს, რომლისაგანაც ზოგჯერ კარგი სპეციალისტიც არ არის დაზღვეული.

ძველს ბერძნულში იყო ორი სიტყვა, რომლებიც ერთმანეთისაგან პირველი ხმოვნით განსხვავდებოდნენ: **λίχνος** („ჭამის მოყვარე“, „გაუმადლარი“) და **λήχνος** („სასანთლე“, „შანდალი“). იმისგან ნაწარმოები იყო **λήχνα** („ნაყროვნება“, „გაუმადრობა“), რომელიც უხმარიათ პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის ტიპი კონის (წესდების) ბერძნულ ტექსტში, რომელიც 1083 წ. დაიწერა [7] და რომელიც

#18

ჩვენ დროს ითარგმნა დღევანდელ სალიტერატურო ქართულზე. მაგრამ ამ სიტყვის პირველ ხმოვნად ბერძნულად დაუწერიათ არა **ι**, რომელიც მოსალოდნელი იყო ძველი ორთოგრაფიის თანახმად, არამედ **υ** (**λυχνία**), რაც შეიძლება ბიზანტიურ ხანაში მომხდარიყო **ι** და **υ** ასოთა აღრევის ნიადაგზე. ქართველმა მთარგმნელმა ეს სიტყვა წაკითხა ისე, თითქო იგი ძველი ორთოგრაფიით იყოს დაწერილი, მნიშვნელობაც ძველი ივარაუდა, მაგრამ საგონებელში ჩავარდა: რა უნდა აქ სასანთლესაო? მან გულწრფელად აღიარა: აქ ჩვენთვის გაუგებარ ადგილს ქართულ ტექსტში შეეფარდება: „რადთა დაიკსნას ჭუვილი მათი, რომელნი უნაყროვნეს-რე იყვნენ“, ე. ი. „რათა შეანელოს იმ ძმების მწუხარება, რომლებიც გაუმადლარნი არიანო“ (Georgica V, 1963, გვ. 163).

მიუხედავად იმისა, რომ ტიპიკონის ქართული რედაქციის ტექსტი გაუმადრობას აჩენდა („რომელნი უნაყროვნეს-რე იყვნენ) და მ. თარხნიშვილის ლათინური თარგმანიც მას ემოწმებოდა (*qui avidiores fuerint*), ახალ ქართულზე მთარგმნელი შებოჭილი აღმოჩნდა სიტყვის მცდარი ორთოგრაფიით. ის რომ დაექვებულიყო სიტყვის ორთოგრაფიის სისწორეში და ეცნო, რომ *λυχία* შეცდომით დაწერილი *λιχία* არის, გაუგებრობა გაიფანტებოდა და თარგმანი სწორი გამოუვიდოდა.

აქ მოთხრობილი ამბები იმ მხრივ არის საყურადღებო, რომ ტექსტს მისი დაწერის დროინდელი ნორმების მიხედვით უნდა ვკითხულობდეთ და არა წინანდელისა ან მერმინდელისა. ეს განსაკუთრებით საჭიროა ბიზანტიური ხანის ბერძნული ტექსტების კითხვის დროს. ამ პრინციპის გამოყენება ბევრჯერ გაგვინათებს სწორ გზას კვლევა-ძიების დროს.

შენიშვნები

1. ეს სარკოფაგი ამჟამად თბილისშია დაცული, „ძველი სოფლის“ მუზეუმში, ღია ცის ქვეშ (კუს ტბის გადმოღმა).
2. ა. შანიძე. ბალიჭური სარკოფაგის წარწერა: „მაცნე“, ისტორიისა, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. 1972. N 3, გვ. 137-143.
3. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა ა. შანიძემ (ძველი ქართული ენის ძეგლები. 2). 1945.
4. ი. ჯავახიშვილი. ქართული პალეოგრაფია. 1949, გვ. 321. აქედან გადაბეჭდა ი. იმნაიშვილმა თავის „ქართული ენის ისტორიულ ქრესტომათიაში“ (ტ. I, ნაწ. I, 1970, გვ. 18)
5. Корюн. Житие Маштоца. Перевод Ш. В. Смбатяна и К. А. Мелик-Оганджанияна. Ереван, 1962.
6. Ф. И. Успенский. История Византии. III. М. Л. 1948. Стр. 52
7. ა. შანიძე. ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი. ტიპიკონის ქართული რედაქცია. 1971.